

УДК 339.1: 663.2] + [339.562-048.62] (477) (045)
DOI: 10.15673/fie.v16i2.2938

Щербак А.В.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
відділ ринкових механізмів та структур

E-mail: av.shcherbak@gmail.com

ORCID iD: 0000-0002-7607-5266

Нікішина О.В.

докторка економічних наук,
старший науковий співробітник
завідувачка відділу ринкових механізмів та структур
ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України»
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044

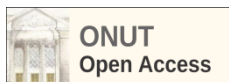
E-mail: ksenkych@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7172-3551

СУЧАСНІ ТRENДИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ВИНА ТА ШЛЯХИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ*

Стаття присвячена пошуку оптимальних шляхів імпортозаміщення на вітчизняному ринку вина. Визначено територіальні та товарні межі цього ринку в Україні, головні тенденції та проблеми ринку вина в довоєнний і воєнний періоди. Обґрунтовано, що завдяки значному мультиплікаційному ефекту виноробство суттєво впливає на економіку, тому його розвиток на основі державної підтримки має важливе значення для повоєнного відновлення України, а для Одеської області може стати каталізатором економічного зростання. Проаналізовано досвід США і Австралії щодо імпортозаміщення на ринку вина. Розглянуто державну політику України у сфері виноробства, показано позитивні зміни, які відбулися останніми роками. Визначені заходи, які необхідно здійснити для забезпечення імпортозаміщення на вітчизняному ринку вина. Підготовлено пропозиції до проекту Закону України «Про виноградарство», які стосуються створення сприятливих умов для переробки побічних продуктів виноробства.

Ключові слова: вино, ринок вина, імпортозаміщення, кластер, світовий досвід, інституційне забезпечення.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку виноробства в Україні, наявний кадровий, виробничий, науковий потенціал дозволяють задовольнити внутрішній попит та налагодити масштабний експорт вина. Однак цьому заважають недостатня конкурентоспроможність багатьох підприємств та недосконале державне регулювання.

Глобалізація відкриває для вітчизняного виноробів певні можливості, однак на практиці гостра міжнародна конкуренція сприяла втраті ними значної частини внутрішнього ринку, скороченню виробництва вина. В цих умовах важливе значення має аналіз та імплементація світового досвіду, насамперед досвіду країн, що здійснюють ефективне імпортозаміщення. Розвиток виноробства може сприяти мобілізації внутрішніх ресурсів для формування фундамен-

ту повоєнного відновлення України, оскільки завдяки динамічній мережі міжсекторних і міжринкових зв'язків воно впливає на низку інших важливих секторів, генеруючи синергійний ефект у ринковій системі. Особливо важливим це є для виноробних регіонів, насамперед, Одеської області.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Економічні проблеми виноградарства та виноробства, шляхи підвищення конкурентоспроможності суб'єктів ринку вина досліджували фахівці ДУ «ІРЕД НАН України» під керівництвом Б.В. Буркинського [1], проблеми системного інноваційного розвитку виноробних підприємств – С.А. Бондаренко [2], сучасний стан та тенденції розвитку виноробства – А.Є. Новікова [3], питання конкурентоспроможності виноробних підприємств – В.М. Осипов та Л.А. Некрасова [4]. Однак у цих роботах не аналізувалися завдання імпортозаміщення на вітчизняному ринку

*Публікацію підготовлено в межах НДР «Селективне регулювання розвитку товарних ринків» (№ державної реєстрації 0122U000825).

вина, чимало аналітичних та науково-прикладних матеріалів є зараз застарілими. В умовах війни та повоєнного відновлення виникає необхідність у нових дослідженнях з урахуванням сучасних викликів і загроз, а також інституційних трансформацій.

Формулювання цілей дослідження. *Мета статті* – на основі дослідження кращого світового досвіду та тенденцій в Україні визначити заходи, які необхідно здійснити для забезпечення імпортозаміщення на вітчизняному ринку вина в повоєнний період.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Виноробство має ряд особливостей [2, с. 238-240]:

– підприємства, як правило, розташовані в регіонах, де росте виноград. Особливо це стосується

підприємств первинного виноробства, оскільки для отримання якісного вина виноград має бути перероблений не пізніше ніж за 4 години після збору;

- якість вина залежить, насамперед, від якості винограду, яка може змінюватись в залежності від погодних умов та інших чинників;
- технології є досить консервативними, змінюються поступово;
- значна капіталоємність виробництва;
- високі бар'єри входу;
- тривалий виробничий цикл;
- сезонність ділової активності.

Дослідження ринку виноградного вина передбачає визначення його базових характеристик, зокрема товарних та територіальних меж (табл. 1).

Таблиця 1

Територіальні та товарні межі ринку виноградного вина*

Межі	Класифікаційні ознаки	Видові характеристики
Територіальні	Здатність до переміщення попиту чи пропозиції	Загальнодержавний ринок з високим рівнем відкритості та імпортозалежності
Товарні	Технологія виробництва (статистична звітність) КВЕД 11.02	1. Ординарні (звичайні) вина. 2. Міцні або спиртовані вина. 3. Ігристі вина. 4. Десертні вина.
	Виноградне вино, що імпортується/експортується з України (статистична звітність) УКТЗЕТ 2204000000	1. Вина ігристі (УКТЗЕТ 2204 102204 10) 2. Інші вина; виноградне сусло, бродіння якого зупинене шляхом додання спирту, у посудинах місткістю 2 л або менше (УКТЗЕТ 2204 21) 3. Інші вина; виноградне сусло, бродіння якого зупинене шляхом додання спирту, у посудинах ємністю більше 2 л, але не більше 10 л (УКТЗЕТ 2204 22) 4. Інші вина (УКТЗЕТ 2204 29) 5. Інше виноградне сусло (УКТЗЕТ 2204 30)

*Розроблено авторами за даними Державної служби статистики України [5]

Оскільки цей товар можливо транспортувати на значні відстані та транспортні витрати є порівняно невеликими, ринок виноградного вина є загальнодержавним. Часовими межами ринку виноградного вина є один календарний рік. При визначенні товарних меж ринку до нього включаються: ординарні (звичайні) вина, міцні вина, ігристі вина, десертні вина.

До зазначеного ринку не включаються сидр та інші плодово-ягідні вина, вермут та інші подібні вина. Слід зазначити, що всюди у статті, де говориться про вино, ринок вина, мова йде про виноградне вино. Виноградне вино відображається у статистич-

ній звітності за КВЕД 11.02 «Виробництво виноградних вин». Вино, що імпортується чи експортується з України, у статистичній звітності поділяється на 5 груп у межах товарної позиції УКТЗЕТ 2204000000.

Виробництво вина суттєво скоротилося порівняно з 1990 роком (таблиця 2). Щоправда, у 2000-х роках спостерігалось значне зростання виробництва. Однак це відбувалося багато в чому за рахунок активного використання імпортованих виноробних матеріалів. У деякі роки найбільше вина вироблялося у Донецькій області, де практично немає виноградників.

Таблиця 2

Виробництво вина в Україні, млн. дал. [5]*

Товари	1990	2000	2010	2015	2021	2021 до 2010 (%)
1. Виноградне вино, крім ігристого	27,2	9,5	29,6	7,8	6,4	21,6
2. Вино ігристе	3,7	3,4	6,0	4,8	2,2	36,7

*Дал – декалітр, або 10 літрів

Дуже негативно вплинула на ринок вина російська агресія. Крим є важливим виноробним регіо-

ном. Деякі винзаводи зруйновано, інші опинились на окупованій території, порушені логістичні ланцюги.

Знищено Гостомельський склосавод, який забезпечував потреби багатьох місцевих виробників вина у пляшках. Виробництво виноматеріалів у 2022 році скоротилося на 37% порівняно з попереднім роком (з 5,8 млн. дал до 3,7 млн.).

У 2023 році виробництвом виноградних вин займалися 65 підприємств, 38 з них діяли у Одеській області, 6 – у Закарпатській. У секторі спостерігаються певні позитивні тенденції: акценти зміщуються до менш масштабного виноробства. З'явилося чимало крафтових виноробів, що виготовляють якісне вино. Частина з них має власні виноградники. При цьому реалізується багато вина низької якості і навіть фаль-

сифікату. Слід зазначити, що у вітчизняному виноробстві відсутні кластери.

Інтеграція України у світове господарство, низька конкурентоспроможність багатьох національних виробників призвели до того, що, як видно з таблиці 3, імпорт вина за 10 років (2011- 2021) збільшився вдвічі у вартісному виразі, що сприяло витісненню національних виробників. Водночас в 2021 році експортовано вина на 16,4 млн. доларів, що майже втричі менше, ніж у 2011 році, та у півтора рази менше порівняно з 2016 роком. Суттєво зросло від'ємне сальдо.

Таблиця 3

Обсяг експорту та імпорту виноградних вин в Україну [5]

Рік	Експорт		Імпорт		Коефіцієнт покриття експортом імпорту, разів	Сальдо, млн. дол.
	вартість, млн. дол.	вага, тис. т	вартість, млн. дол.	вага, тис. т		
2011	45,1	40,4	105,9	63,1	0,44	-60,8
2016	24,7	35,0	85,3	52,0	0,29	-60,6
2020	13,1	16,6	179,2	64,4	0,07	-166,1
2021	16,4	12,9	215,8	76,9	0,08	-199,4
2023	8,8	11,8	180,1	61,9	0,05	-171,3

Після початку широкомасштабної агресії Росії зменшився як експорт вина з України, так і імпорт. 55% імпорту у 2023 році припадало на Італію та Францію, чимало вина завозилося також з Грузії, Іспанії, Молдови. Основними ринками збуту були Румунія, Казахстан, Молдова. Слід зазначити, що в Україні з 1 січня 2021 року почало діяти нульове мито на ввезення вина з ЄС. Це передбачено зобов'язаннями України в межах Угоди про асоціацію. Мито до того становило 0,3-0,4€ за літр, за нинішнім курсом це 12-16 гривень.

Важливо також розрахувати показники ємності та ступеню відкритості українського ринку виног-

радного вина (таблиця 4). Ємність цього ринку у 2021 році склала 14 млн. дал, зменшившись порівняно з 2011 роком на 25%. Це сталося внаслідок скорочення виробництва майже вдвічі та експорту – більш ніж втричі. Водночас обсяг імпорту збільшився. Ступінь відкритості ринку склала у 2021 році 45,7% порівняно з 26,9% у 2011. Відповідно до Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, затвердженої Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. N 49-р, ступінь відкритості загальнодержавного ринку, що перевищує 40 %, є ознакою відкритості цього ринку [6].

Таблиця 4

Ємність та ступінь відкритості українського ринку виноградного вина*

Показники	2011 р.	2015 р.	2016 р.	2020 р.	2021 р.	2021 до 2011 (%)
Виробництво, млн. дал	16,9	12,6	9,0	8,6	8,6	50,9
Імпорт, тис. дал	5,0	2,3	5,2	5,3	6,4	128
у % до виробництва	30,0	18,2	57,8	61,6	74,4	248
Експорт, млн. дал	3,3	6,1	3,2	1,4	1,0	30,3
у % до виробництва	19,5	48,4	35,5	16,3	11,6	59,4
Ємність ринку, млн. дал	18,6	8,8	11,0	12,5	14,0	75,2
Ступінь відкритості ринку, %	26,9	26,1	47,3	42,4	45,7	170

*Розраховано за даними Державної служби статистики України [5]

Стрімке зростання імпорту призвело до втрати вітчизняними виноробними підприємствами значної частини внутрішнього ринку. Якщо у 2005 році 93,2% ігристих вин та 85,8% інших виноградних вин, що продавалися у роздрібній торгівлі, були виготовлені в Україні, то у 2021 році їх частка складала відповідно 55,4% та 46,1% (таблиця 5). Щоправда, треба мати на увазі, що ці дані стосуються продажу підпри-

ємствами торгівлі. Вино також продають фізичні особи – підприємці та винороби. З урахуванням цього частка вітчизняного вина є дещо більшою.

Нижньосуміжним до релевантного ринку виноградного вина є ринок винограду. Негативні тенденції у виноробстві багато в чому пояснюються станом сировинної бази. Відбувається швидке скорочення площ виноградників, їх повільне оновлення.

Таблиця 5

Частка продажу у роздрібній торгівлі вина, виготовленого в Україні, % [5]

Товари	2005	2010	2015	2017	2021
1. Виноградне вино, крім ігристого	85,8	78,7	65,0	62,1	46,1
2. Вино ігристе	93,2	91,8	79,7	74,7	55,4

Хоча врожайність зростає, вона залишається більш низькою порівняно з країнами ЄС, тому збір зменшується (таблиця 6). Одна з причин існуючої ситуації – знищення більшості розсадників, що виро-

бляли садибний матеріал. На початку 1990-х років в Одеській області працювало 36 розсадників, а зараз залишилося 3.

Таблиця 6

Площа виноградників та збір винограду в Україні [5]

Показники	1990	2000	2010	2015	2020	2022	2022 до 2010 (%)
Площа виноградників, тис. га,	176	110	87	45	39	30	34,4
в т.ч. у плодоносному віці	143	99	68	42	37	29	42,6
Валовий збір винограду, тис. т	836	514	408	386	281	258	63,2

Приблизно 60% виробництва вина у світі припадає на ЄС. Найбільшими його виробниками та експортерами є Італія, Франція та Іспанія. Водночас деякі країни мають цікавий досвід імпортозаміщення. Так, ще 30-40 років тому більшість споживачів у США та Австралії пила вино, привезене з Європи. Однак зараз приблизно 60% вина, що продається у США, та 80% вина, що продається в Австралії, є вітчизняним. Успішне імпортозаміщення у цих країнах було забезпечено насамперед завдяки створенню кластерів, які сприяли підвищенню конкурентоспроможності сектору та якості продукції [7, 8].

Виноробство грає важливу роль в економіці низки країн. Дослідницька компанія John Dunham & Associates здійснила дослідження впливу виноробної промисловості на економіку США з використанням міжгалузевого балансу [9].

Вирощуванням винограду та виробництвом вина у країні було зайнято у 2022 році 132 тис. працівників. На перший погляд, це не свідчить про важливу роль виноробства у економіці. Якщо ж врахувати зайнятих у оптовій торгівлі вином, роздрібному продажі, включаючи ресторанне господарство, винному туризмі (155 тисяч працівників), загальна кількість зайнятих у ланцюгу постачання вина перевищить 1 млн. Однак чимало людей також працюють у компаніях – постачальниках, а також на інших підприємствах, що опосередковано пов'язані з виробництвом та реалізацією вина. З урахуванням цього виноробство створює та підтримує 1,84 млн. робочих місць. Загальний обсяг економічної діяльності, що пов'язана з виробництвом та продажем вина, - 276 млрд. доларів. Це перевищує ВВП України (обчислений за ринковим курсом).

При цьому треба мати на увазі, що мультиплікатор працює не тільки при піднесенні, але й в умовах кризи. Тому занепад виноробства негативно впливає на низку ринків і був важливим чинником, що сприяв кризовим явищам в українській економіці

в цілому. Особливо сильним цей негативний вплив відчувався в виноробних регіонах, в т.ч. в Одеській області. Слід зазначити, що у 1970-х роках виноградарство та виноробство забезпечували 18-20% надходжень до бюджету Одеської області [10]. Тому розвиток цього сектору на основі державної підтримки має важливе значення для повоєнного відновлення України. А для певних регіонів, насамперед Одеської області, виноробство може стати каталізатором економічного зростання.

Незважаючи на сприятливі умови для розвитку виноробства в Україні, цей сектор занепадає, імпортне вино витісняє продукцію вітчизняних виробників. Це є наслідком дії низки чинників:

- російської агресії;
- низької конкурентоспроможності багатьох виробників;
- відсутності дієвої системи контролю за якістю вина;
- значного податкового навантаження;
- недобросовісних торгових практик роздрібних мереж, тривалих термінів розрахунків;
- недосконалого державного регулювання;
- недостатнього рівня державної підтримки сектору;
- відсутності у значної частини населення культури споживання вина;
- значного фізичного та морального зносу основних фондів;
- недостатньої кількості кваліфікованих фахівців.

На розвиток релевантного ринку впливають чинники, що стримують розвиток вітчизняної економіки в цілому: несприятливе бізнес-середовище, незадовільний захист прав власності, високі відсоткові ставки тощо. Внаслідок таких особливостей виноробства, як тривалий виробничий цикл, великий термін окупності інвестицій, значна ризикованість внаслідок залежності від природно-кліматичних умов, негативний

вплив цих чинників відчувається більше, ніж у багатьох інших секторах.

У 2008 році затверджено Галузеву програму розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року [11]. Вона передбачала розвиток вітчизняної сировинної бази за рахунок зростання врожайності винограду та його якості, оновлення насаджень та збільшення їх площі майже вдвічі. Передбачалося зростання збору винограду та виробництва вина, збільшення експорту продукції виноградарства та виноробства. Однак, як видно з наведених даних, ця програма не була виконана, навпаки, негативні тенденції посилились. Це частково пояснюється якістю самої програми, чимало заходів якої носило декларативний характер. До того ж фінансування Програми передбачалося здійснювати у сумі 18,3 млрд. грн, в тому числі за рахунок державного бюджету - 11 млрд. грн. Але при всій важливості державної підтримки вона не може бути основним джерелом коштів для інвестицій у цьому секторі. Необхідно розробити та впровадити ефективні заходи щодо залучення приватного капіталу.

Щоправда, останніми роками у державній політиці відбуваються позитивні зміни. Удосконалюється також державне регулювання виноробства. У 2016 р. скасували ліцензію, яка коштувала 500 тис. грн на рік, на оптову торгівлю для виробників, які виготовляють вино із власного винограду. Виноробна продукція українських підприємств тепер має захищене позначення походження «Закарпаття», «Шабський», «Ялпуг», «Білгород-Дністровський». В законодавстві було закріплено термін «мала виноробня», що допомогло зробити процес легалізації для дрібних виробників значно простішим. Станом на 1 березня 2023 року діяло 37 суб'єктів малого виноробства. 31 січня 2022 року більша частина вина не підлягає маркуванню маркою акцизного податку. 9 серпня 2023 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку виробництва виноробної продукції та спрощення господарської діяльності малих виробництв виноробної продукції». Зокрема, для малих виробників вина скасовується обов'язкова атестація, вони мають право здійснювати роздрібну торгівлю без відповідної ліцензії, суттєво спрощується звітність.

Кабінет Міністрів вніс до Верховної Ради проект Закону України «Про виноград та продукти виноградарства» № 9139 від 22.03.2023. 9 серпня 2023 року він був прийнятий у першому читанні. Проектом Закону пропонується:

- чітко визначити повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері виноградарства та виноробства;
- створити Виноградарсько-виноробний реєстр, який має стати державною автоматизованою інформаційно-комунікаційною системою збирання, обліку, накопичення, оброблення інформації щодо виробництва винограду, продуктів виноградарства і виноробства;
- визначити порядок обігу продуктів виноградарства та виноробства, ароматизованих винних

продуктів, умови їх експорту та імпорту;

- запровадити вимоги для виробництва і обігу вин, продуктів виноградарства та виноробства, ароматизованих винних продуктів із географічними зазначеннями, аналогічні до сучасних правил в країнах ЄС;
- імплементувати правила щодо маркування виноробної продукції;
- встановити принципи проведення перевірок виробництва виноробної продукції від виноградного куща до кінцевого продукту, визначити контролюючі установи та їх повноваження, конкретизувати санкції, які встановлюються за порушення вимог, встановлених законом.

Прийняття проекту Закону сприятиме імплементації міжнародних енологічних практик; створення більш сприятливих умов для виробництва високоякісної продукції.

Водночас проект має певні недоліки. Стаття 19 передбачає, що утворені при виробництві продуктів виноградарства та виноробства побічні продукти можуть використовуватися виключно для виробництва спирту та деяких спиртних напоїв. Використання побічних продуктів у інший спосіб тягне за собою накладення штрафу у розмірі тридцяти мінімальних заробітних плат. Однак треба мати на увазі, що з побічних продуктів виноградарства та виноробства можливо отримати виноградну олію, винну кислоту, виноградний пектин, вітаміни, корма для тварин, добрива тощо. Так, «Одеський завод кісточкових та рослинних олій» (ТОВ «АВА») виготовляє олію з виноградних кісточок. Після прийняття проекту Закону України «Про виноград та продукти виноградарства» у запропонованій редакції він буде змушений припинити це виробництво.

Співробітники Інституту ринку і економіко-екологічних досліджень розробили проект кластеру з переробки вторинної сировини виноробства [12]. Його учасниками можуть стати винороби України та Молдови, переробні підприємства, науково-дослідні та освітні установи: Інститут виноградарства і виноробства імені Таїрова, Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАНУ, Український інститут вина, Технічний університет Молдови, Одеський національний технологічний університет; державні органи України та Молдови тощо. Створення такого кластеру дозволить налагодити виробництво цінної продукції, поліпшити фінансовий стан виноробних підприємств. До того ж комплексна переробка відходів буде сприяти покращенню стану навколишнього середовища. Однак ухвалення зазначеного законопроекту робить роботу цього кластеру неможливою. Тому необхідно внести до проекту певні зміни. Відповідні пропозиції були направлені до Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики. В них сформульовано, що не допускається виробництво з побічних продуктів виноробної продукції, інших спиртних напоїв за виключенням визначених у Законі.

Для забезпечення імпортозаміщення на ринку вина необхідно здійснити такі заходи:

- поліпшити інституційне забезпечення за рахунок ухвалення законопроекту «Про виноград та продукти виноградарства»;
- вдосконалити конкурентні стратегії підприємств;
- створити кластери;
- розвивати винний туризм;
- заборонити недобросовісні торгові практики;
- активно залучати іноземний капітал;
- удосконалити державне регулювання та державну підтримку сектору.

Довгий виробничий цикл, сезонний характер виробництва та споживання вина при складності отримання кредитів та високих відсоткових ставках негативно впливають на фінансовий стан виноробних підприємств, особливо якщо вони є вузькоспеціалізованими. В цих умовах доцільною є диверсифікація, коли поряд з тихими винами здійснюється виробництво ігристих вин, ароматизованих напоїв, лікерів, коньяків тощо. Це можливо за рахунок створення нових потужностей, а також злиття або поглинання інших підприємств. Для малих та середніх підприємств оптимальною є диференціація – налагодження випуску вина з певними смаковими особливостями, що відрізняють його від інших. Це дозволяє сформуванню групи лояльних споживачів, що полюбають саме це вино, підвищити ціни та доходи.

Необхідний активний пошук нових ринкових ніш. Так, останніми роками в країнах ЄС зростає популярність органічного вина. Виробництво такого вина регулюється Регламентом 2018/848 про органічне виробництво та маркування органічних продуктів. Регламент вимагає, щоб органічне вино було виготовлено з органічних інгредієнтів, встановлює правила виробництва органічного винограду та забороняє низку методів, які вважаються непридатними для виробництва органічного вина. Очікується, що споживання такого вина буде щороку зростати на 10%. Можливо суттєво збільшити виробництво такого вина в Україні.

Світовий досвід свідчить, що у сфері виноробства об'єднання зусиль забезпечує значний синергетичний ефект. В Україні існує 10 асоціацій, які об'єднують виноробів та виноградарів. У 2021 році вони підписали Меморандум, домовившись щодо консолідації зусиль, підтримки подальших законодавчих змін в частині лібералізації регулювання та створення конкурентних умов розвитку ринку виноробної продукції в Україні [13]. Однак ці питання було б набагато простіше вирішувати, якби існували 2-3 потужні асоціації.

Досвід США та Австралії наочно показав, що суттєве підвищення конкурентоспроможності сектору, ефективне імпортозаміщення на ринку вина забезпечують кластери. В Одеській області існують сприятливі умови для формування виноробного кластеру. В регіоні 23 тисячі гектарів виноградників, діє низка виноробних підприємств, працюють освітні заклади, що готують фахівців, Інститут виноградарства і виноробства імені Таїрова, машинобудівні підприємства, що виготовляють необхідне обладнання.

Однак кластер не створений. Це пов'язано з низкою чинників.

Україна – одна з небагатьох країн Європи, де на загальнодержавному рівні відсутні заходи, спрямовані на підтримку кластерів. Однак при всій важливості державної підтримки слід мати на увазі, що значна частина кластерів була створена без участі владних структур. Водночас не може бути кластерів, створених без активної участі самих підприємців. Бо кластер – добровільне об'єднання, що базується на довірі, зацікавленості учасників. На жаль, у багатьох вітчизняних підприємців відсутні навички партнерства, деякі з них намагаються отримати переваги за допомогою засобів недобросовісної конкуренції.

Так, у 2004-2005 роках ТОВ «Винпром» випускало вино «Шабське мускатне», «Шабське оксамитне», «Шабський рубін», хоча не мало на території с. Шабо плодonoсних виноградників та не закуповувало виноматеріали походженням з цього району. Розглянувши справу, Антимонопольний комітет України визнав дії ТОВ «Винпром» щодо використання позначень «Шабо» та похідних від нього позначень на етикетках продукції порушенням законодавства про захист від недобросовісної конкуренції та наклав на порушника штраф.

Створення виноробного кластеру в Одеській області неможливе без активної участі обласної державної адміністрації. Посадовці ОДА повинні стати організаторами діалогу між підприємцями, з обласного бюджету доцільно виділити кошти для вирішення певних загальних проблем. Складність у створенні будь-якого кластеру полягає у тому, що мова йде про домовленості між конкурентами, відносини між якими часто є напруженими. Тому важливу роль звичайно відіграють підприємницькі організації, де працюють люди, яким підприємці довіряють. При створенні виноробного кластеру в нашому регіоні необхідно залучення фахівців Одеської регіональної торгово-промислової палати та Об'єднання організацій роботодавців Одеської області.

Об'єднання зусиль підприємців у рамках кластеру дозволить поліпшити просування продукції, буде сприяти підвищенню продуктивності, освоєнню нових видів продукції, нових технологій, призведе до підвищення конкурентоспроможності всіх учасників. Створення кластеру дозволить також значно поліпшити контроль за якістю вина. Досвід свідчить, що державний контроль, створюючи значне адміністративне навантаження на добросовісних виробників, не може запобігти появі контрафактної продукції. Водночас контроль з боку суб'єктів ринку, об'єднаних у кластер чи саморегульовану організацію, здебільшого є більш ефективним та менш витратним.

Збільшити реалізацію вітчизняного вина, поліпшити фінансовий стан підприємств може розвиток винного туризму. Зараз працює центр культури вина Шабо, понад 5 тисяч туристів щороку відвідує Центр туризму та сімейного відпочинку «Фромушиканова». Однак слід мати на увазі, що в США у винному туризмі зайнято більше працівників, ніж у виноробстві та виношуванні винограду загалом.

Створення кластеру дозволить суттєво розширити масштаби винного туризму, полегшивши координацію зусиль зацікавлених сторін, зокрема організацію турів з відвідуванням як великих підприємств, так і невеликих винарень, виноградників.

Значні втрати несуть винороби внаслідок недобросовісних торгових практик роздрібних мереж: затримки платежів за поставлені товари, односторонньої зміни умов договорів, нав'язування послуг, які не становлять цінності для постачальника тощо. Слід зазначити, що іноземні товаровиробники здебільшого домагаються більш сприятливих умов договору, відтак політика мереж сприяє захопленню вітчизняних ринків іноземними виробниками. Тому упорядкування взаємовідносин між торговельними мережами та вітчизняними постачальниками є однією з передумов ефективного імпортозаміщення.

Одна з рекомендацій слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики, які відбулися 14 березня 2023 року - забезпечити імплементацію Директиви ЄС 2019/633 «Про недобросовісні торгові практики у відносинах між підприємствами у ланцюгу постачання сільськогосподарських та харчових продуктів». На нашу думку, це краще всього можливо зробити, ухваливши законопроект «Про захист від недобросовісних торгових практик у відносинах між суб'єктами господарювання у сфері постачання сільськогосподарських та харчових продуктів» (реєстраційний № 6068-2 від 29.09.2021). [докладно див. 14] Це дозволить захистити виробників від диктату торговельних мереж.

Дуже важливе значення має залучення іноземного капіталу. Динамічний розвиток виноробства у Чилі, Аргентині та деяких інших країнах був багато в чому наслідком приходу іноземних інвесторів, що впровадили сучасні методи виноробства, маркетингу та менеджменту. Їх більш активне залучення у вітчизняне виноробство пов'язано насамперед з поліпшенням загальних умов бізнес-середовища: забезпеченням надійного захисту прав власності тощо.

Необхідно удосконалення державного регулювання та державної підтримки сектору. Доцільно зменшити податкове та адміністративне навантаження на виноробство за рахунок зниження акцизного податку з ігристих вин, скасування їх маркування марками акцизного податку.

Державна підтримка сектору є недостатньою. Необхідно її розширення, удосконалення відповідних механізмів. Треба, зокрема, надати виноробам можливість отримувати кредитні ресурси за рахунок участі в Державній програмі «Доступні кредити 5-7-9%».

Українські вина останніми роками все частіше перемагають на міжнародних конкурсах. Так, у 2023 році вино, виготовлене виноробнею "Big Wines", яка знаходиться в Київській області, з винограду сорту "Одеський чорний", одержало золоту медаль на од-

ному з найавторитетніших винних конкурсів світу Mundus Vini, який пройшов у Німеччині. На найбільшому у світі винному конкурсі Decanter World Wine Awards Україна у 2023 році здобула 37 нагород порівняно з 14 роком раніше, включаючи свою першу платинову медаль за мускат 2016 року, вироблений у Шабо [15].

23 березня 2024 року в м. Києві відбувся VIII-й Всеукраїнський дегустаційний конкурс «Сорт і теруар. Мікровиноробство». Мета проведення конкурсу - підтвердження впливу теруару на характер вин та напоїв України, визначення кращих вин та дистилатів шляхом професійної «сліпої» дегустації, підкреслення важливої ролі мікровиноробства України сьогодні. Необхідне більш активне сприяння з боку держави участі вітчизняних виноробів у внутрішніх та міжнародних конкурсах. Це буде сприяти просуванню кращих вин та виноробних підприємств.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виноробство – важливий сектор агропромислового комплексу України. Незважаючи на сприятливі умови для його розвитку, виробництво вина скорочується, водночас зростає імпорт. Найбільш важливими чинниками, що обумовили негативні тенденції на вітчизняному ринку вина, втрату українськими виробниками значної частини цього ринку, стали посилення іноземної конкуренції, російська агресія, погіршення сировинної бази внаслідок зменшення збору винограду, недобросовісні торгові практики роздрібних торговельних мереж, низька конкурентоспроможність багатьох підприємств.

Останніми роками удосконалюється державне регулювання виноробства. Прийнятий у першому читанні проект Закону України «Про виноград та продукти виноградарства», що. Оскільки він має певні недоліки, сформульовані пропозиції до нього. Вони стосуються створення сприятливих умов для переробки побічних продуктів виноробства.

Для забезпечення імпортозаміщення на вітчизняному ринку вина необхідно поліпшити інституційне забезпечення, вдосконалити конкурентні стратегії підприємств, створити кластери, розвивати винний туризм, заборонити недобросовісні торгові практики, активно залучати іноземний капітал, удосконалити державне регулювання та державну підтримку сектору.

Необхідно враховувати, що завдяки значному мультиплікаційному ефекту виноробство сприяє зростанню у інших секторах, тому його розвиток на основі державної підтримки має дуже важливе значення для повоєнного відновлення України, а для певних регіонів, насамперед Одеської області, може стати каталізатором економічного зростання.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом кращого світового досвіду імпортозаміщення з метою його використання в Україні.

Література

1. Економічні проблеми виноградарства і виноробства: монографія. За ред. Б.В. Буркинського. Харків: Бурун Книга, 2008. 224 с.
2. Бондаренко С.А. Системне забезпечення стійкого інноваційного розвитку виноробних підприємств: монографія. Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2018. 566 с.

3. Новікова А.С. Сучасний стан і тенденції розвитку виноробної галузі в Україні // Вісник НТУ «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки). 2020 Вип.1. С. 41-45. doi:10.20998/2519-4461.2020.1.41
4. Осипов В.М., Некрасова Л.А. Оцінка конкурентоспроможності виноробного підприємства як інструмент управління його розвитком // Економіка і прогнозування. 2019. №1. С.109-127. doi:10.15407/eip2019.01.109
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Веб-сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 30.04.2024)
6. Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку. Розпорядження Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. N 49-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02#Text> (дата звернення 10.05.2024)
7. Migone A., Howlett M. Comparative networks and clusters in the wine industry American Association of Wine Economists // AAWE working paper 2010. №. 62. URL: https://wine-economics.org/working_paper/comparative-networks-and-clusters-in-the-wine-industry/ (дата звернення 30.04.2024)
8. Nipe A., York A., Hogan D., Faull J., Baki Y. The South Australian Wine Cluster // Microeconomics of Competitiveness. Harvard University, 2010 URL: https://www.isc.hbs.edu/Documents/resources/courses/moc-course-at-harvard/pdf/student-projects/South_Australia_Wine_2010.pdf
9. 2022 National Economic Impact Study of the Wine Industry. John Dunham & Associates, 2023. URL: <https://wineamerica.org/economic-impact-study/> (дата звернення 30.04.2024)
10. Стенограма слухань у Комітеті з питань аграрної та земельної політики на тему: "Актуальні питання виноградарства та виноробства в Україні на шляху до євроінтеграції" 14 березня 2023 року. URL: <https://komagropolit.rada.gov.ua/print/74831.html> (дата звернення 30.04.2024)
11. Галузева програма розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року. Затверджена наказом Мінагрополітики України, Української академії аграрних наук від 21.07.2008 № 444/74. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/55154__55154 (дата звернення 30.04.2024)
12. Осипов В.Н., Осипова Л.А., Ермакова О.А. и др. Концептуальное и экономическое обоснование эффективности кластерного подхода к переработке вторичного сырья виноделия. Кишинев: Vons offices, 2018. 36 с.
13. В Україні об'єдналися десять асоціацій виноробів. *Економічна правда*: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/10/680584/> (дата звернення 30.04.2024)
14. Щербак А. В. Роздрібні торговельні мережі в Україні: тенденції розвитку та проблеми домінування // Економіка: реалії часу. 2022. №4 (62). С.52-59. doi:10.15276/etr.04.2022.6 URL: <https://economics.net.ua/462-2> (дата звернення 30.04.2024)
15. Decanter World Wine Awards 2023 results unveiled. URL: <https://www.decanter.com/wine-news/decanter-world-wine-awards-2023-results-unveiled-504872/> (дата звернення 30.04.2024)

Стаття надійшла 15.05.2024

Стаття прийнята до друку 29.05.2024

Доступно в мережі Internet 25.06.2024

Shcherbak A.

PhD, Senior researcher

Department of market mechanisms and structures

E-mail: av.shcherbak@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7607-5266

Nikishyna O.

Doctor of Economics, Senior Researcher

Head of Department of Market Mechanisms and Structures

Institute of Market and Economic & Ecological Research of National Academy of Sciences of Ukraine

Frantsuzskiy boulevard, 29, Odesa, Ukraine, 65044

E-mail: ksenkych@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7172-3551

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC WINE MARKET AND WAYS OF IMPORT SUBSTITUTION IN CONDITIONS OF INSTABILITY

The article is devoted to the search of the optimal ways of import substitution on the domestic wine market. The features, territorial and product boundaries of this market in Ukraine have been determined. The main trends and problems of the wine market in the prewar and wartime period have been highlighted. It has been shown that the most important factors that led to the loss of a significant part of this market by Ukrainian producers were the strengthening of foreign competition, Russian aggression, the deterioration of the raw material base due to the decrease in grape harvest, unfair trading practices of retail trade networks, the low competitiveness of many enterprises, and imperfect state regulation. The experience of the USA

and Australia regarding import substitution in the wine market has been analyzed. The state policy of Ukraine in the field of winemaking has been considered, the positive changes that have taken place in recent years, have been shown. It has been determined that in order to ensure import substitution on the domestic wine market, it is necessary to improve institutional support and competitive strategies of enterprises, create clusters, develop wine tourism, prohibit unfair trading practices, actively attract foreign capital, improve state regulation and state support for the sector. The draft law on grapes and viticulture products has been analyzed, its positive features and shortcomings have been determined. Changes to this project have been proposed, which relate to the creation of favorable conditions for the processing of by-products of winemaking. It has been substantiated that thanks to the significant multiplier effect, winemaking significantly affects the economy, therefore its development on the basis of state support is important for the post-war recovery of Ukraine, and for the Odesa region it can become a catalyst for economic growth.

Key words: wine, wine market, import substitution, cluster, world experience, institutional support.

References

1. Burkynskiy, B. V. (Ed.). (2008). *Ekonomichni problemy vynohradarstva i vynorobstva*. Burun Knyha.
2. Bondarenko, S. A. (2018). *Systemne zabezpechennia stikoho innovatsiinoho rozvytku vynorobnykh pidpriemstv*. IPREED NANU.
3. Novikova, A. Ye. (2020). Suchasnyi stan i tendentsii rozvytku vynorobnoi haluzi v Ukraini. *Visnyk NTU «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut» (ekonomichni nauky)*, 1, 41-45. doi:10.20998/2519-4461.2020.1.41
4. Osypov, V. M., & Nekrasova, L. A. (2019). Otsinka konkurentospromozhnosti vynorobnoho pidpriemstva yak instrument upravlinnia yoho rozvytkom. *Ekonomika i prohnouzuvannia*, 1, 109-127. doi:10.15407/eip2019.01.109
5. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Retrieved April 30, 2024)
6. *Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia monopolnoho (dominuiuchoho) stanovyshcha subiektiv hospodariuvannia na rynku. Rozporiadzhennia Antymonopolnoho komitetu Ukrainy vid 5 bereznia 2002 r. N 49-r.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02#Text> (Retrieved April 30, 2024)
7. Migone, A., & Howlett, M. (2010). *Comparative networks and clusters in the wine industry* American Association of Wine Economists. AAWE working paper. https://wine-economics.org/working_paper/comparative-networks-and-clusters-in-the-wine-industry/ (Retrieved April 30, 2024)
8. Nipe, A., York, A., Hogan, D., Faull, J., & Baki, Y. (2010). *The South Australian Wine Cluster. Microeconomics of Competitiveness*. Harvard University. https://www.isc.hbs.edu/Documents/resources/courses/moc-course-at-harvard/pdf/student-projects/South_Australia_Wine_2010.pdf
9. *2022 National Economic Impact Study of the Wine Industry*. John Dunham & Associates. (2023). <https://wineamerica.org/economic-impact-study/> (Retrieved April 30, 2024)
10. *Stenohrama slukhan u Komiteti z pytan ahrarnoi ta zemelnoi polityky na temu: "Aktualni pytannia vynohradarstva ta vynorobstva v Ukraini na shliakhu do yevrointehratsii" 14 bereznia 2023 roku.* <https://komagropolit.rada.gov.ua/print/74831.html> (Retrieved April 30, 2024)
11. *Haluzeva prohrama rozvytku vynohradarstva ta vynorobstva Ukrainy na period do 2025 roku. Zatverdzhena nakazom Minahropolityky Ukrainy, Ukrainskoi akademii ahrarnykh nauk vid 21.07.2008 № 444/74.* https://zakononline.com.ua/documents/show/55154___55154 (Retrieved April 30, 2024)
12. Osipov, V. N., Osipova, L. A., & Ermakova, O. A. (2018). *Kontseptualnoe i ekonomicheskoe obosnovanie effektivnosti klasterного podhoda k pererabotke vtorychnogo syrya vinodeliya*. Bons offices.
13. *V Ukraini ob'iednalsia desiat asotsiatsii vynorobiv.* *Ekonomichna pravda*. <https://www.epravda.com.ua/news/2021/12/10/680584/> (Retrieved April 30, 2024)
14. Shcherbak, A. V. (2022). Rozdribni torhovelni merezhi v Ukraini: tendentsii rozvytku ta problemy dominuvannia. *Ekonomika: realii chasu*, 4(62), 52-59. doi:10.15276/etr.04.2022.6 <https://economics.net.ua/462-2> (Retrieved April 30, 2024)
15. Decanter World Wine Awards 2023 results unveiled. <https://www.decanter.com/wine-news/decanter-world-wine-awards-2023-results-unveiled-504872/> (Retrieved April 30, 2024)

Received 15 May 2024

Approved 29 May 2024

Available in Internet 25.06.2024

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Щербак А.В., Нікішина О.В. Сучасні тренди розвитку вітчизняного ринку вина та шляхи імпортозаміщення в умовах нестабільності // *Економіка харчової промисловості*. 2024. Т. 16, вип. 2. С. 25-33. doi: 10.15673/fie.v16i2.2938

Cite as APA style citation

Shcherbak, A., & Nikishyna, O. (2024). Current trends in the development of the domestic wine market and ways of import substitution in conditions of instability. *Food Industry Economics*, 16(2), 25-33. doi: 10.15673/fie.v16i2.2938